

Марія Трегуб
(Львів)

СТОРИНКИ ЖИТТЯ Й ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕОНІДА БАЧИНСЬКОГО

Розглянуто життєвий шлях, наукову й громадську діяльність Леоніда Бачинського (1896–1989). Відомий як український природознавець, педагог, бібліограф, видавець, музеєзнавець, редактор, – він більшу частину свого життя провів за кордоном.

Ключові слова: Леонід Бачинський, природознавство, шкільництво, “Пласт”, НТШ, бібліографія, журналістика, музеєзнавство.

Марія Трегуб. Страницы жизни и деятельности Леонида Бачинского.

Рассмотрен жизненный путь, научная и общественная деятельность Леонида Бачинского (1896–1989). Он известен как украинский природовед, педагог, библиограф, издатель, музейвед, редактор, – который большую часть своей жизни провел за границей.

Ключевые слова: Леонид Бачинский, природоведение, школьное дело, “Пласт”, НТШ, библиография, журналистика, музейведение.

Mariia Trehub. Pages of the life and activity of Leonid Bachynsky.

Observation of Leonid Bachynsky path of life (1896–1989), his scientific and public activity. Known as Ukrainian natural scientist, teacher, bibliographer, publisher, museologist, editor – spent most of his life abroad.

Key words: Leonid Bachynsky, natural science, schooling, “Plast” (Ukrainian Scouting Organization), Shevchenko Scientific Society, bibliography, journalism, museology.

Предки Леоніда народилися на хуторі Бачина, що на Старосамбірщині. Батько, Василь – військовий, мати, Олімпіада (з дому Іллічевська), походила з гетьманського роду. Леонід – наймолодший із шести дітей Василя і Олімпіади Бачинських. Народився 28 лютого 1896 р. у Катеринославі. Початкову освіту отримав у Січеславі, середню – в Києві. Закінчив кадетський корпус у м. Орлі. Продовжував навчання уже у Вищій Агрономічній школі садівничого профілю у Версалі (Франція) [3; 10; 11].

Перша світова війна застала Л. Бачинського у Катеринославі. Мобілізованим закінчив у Петербурзі прискорені офіцерські курси і в чині поручника вирушив на фронт. На початку створення українських збройних сил Л. Бачинський був сотником у цій формації. Займався формуванням українських військових частин, підготовкою всеукраїнських військових з'їздів. Був “співробітником військового міністерства” і міністерства внутрішніх справ УНР. Залишивши військову службу, влітку 1918 р. у Києві організував місячні курси з природознавства для вчителів і студентів. Очолював науковий гурток дослідників природи, був дійсним членом Наукового товариства у Києві, учасником Всеукраїнського природничого з'їзду і Всеукраїнського з'їзду садоводів. 1919 р. перейшов на педагогічну роботу [3, с. 180-183 та ін.] в Кам'янець-Подільський, де також викладав зоологію та ентомологію у Державній технічній та комерційній школах. Працював асистентом кафедри ентомології сільськогосподарського факультету, а з квітня 1920 р. – кафедри зоології Кам'янець-Подільського університету. Обраний дійсним членом Секції точних наук фізико-математичного факультету.

21 листопада 1920 р. під натиском більшовицьких військ Армія УНР залишила Кам'янець і перейшла за терени Галичини. Старшини та стрільці української армії були інтерновані польською владою у різних таборах. У січні-травні 1921 р. Л. Бачинський відвідав ці табори та прочитав багато лекцій, переважно з природознавства.

Л. Бачинський учителював в гімназії для дітей українських емігрантів, яка в січні 1921 р. була організована заходами Культурно-Освітньої Комісії у Тарнові. Крім цього, він керував роботою “Природничого гуртка”, що діяв при гімназії [7, с. 91]. 17 червня 1921 р. Л. Бачинський обраний до складу Ради Республіки – своєрідного передпарламенту УНР в Тарнові. Цього ж року оселився в с. Луці біля Самбора, де працював директором приватної гімназії. Десь у цей час, будучи

недалеко від Львова, він розпочинає своє співробітництво з НТШ як член фізіографічної комісії [14, с. 49].

Восени 1923 р. Л. Бачинський переїхав на Закарпаття у м. Севлюш (нині м. Виноградове), де влаштувався викладачем у Державну торговельну школу. Крім того, давав уроки в народній школі і викладав на кооперативних курсах в містечках Володареве, Іршава, Севлюш та Рахів. У 1924 р., після закінчення курсів чеської мови, переведений в Ужгород викладачем Державної торговельної академії.

На Закарпатті Л. Бачинський з 1926 р. був членом "Пласту" (скаутмайстром) [8, с. 139-141]. У жовтні 1928 р., з нагоди відкриття в Ужгороді Народного дому товариства "Просвіта" організував масовий пластунський похід вулицями міста з участю кінного куреня пластунів у козацьких строях. За це уряд ЧСР, за наполяганням москвофілів, зобов'язав Л. Бачинського протягом 24 годин залишити країну.

Кружним шляхом (через Швейцарію) Л. Бачинський приїхав у Польщу. Поселився в Перемишлі, де отримав призначення директора-адміністратора Українського Інституту для дівчат. На цій посаді пропрацював майже десять років (1929-1939).

Напередодні приходу радянських військ до Перемишля Л. Бачинський разом зі сім'єю виїхав до м. Ярослава, яке тоді було під німецькою окупацією. З листопада 1939 р. проводив однорічні торговельні курси. Його стараннями, як референта фахового шкільництва при Українському допомоговому комітеті, 1940 р. тут засновано Державну торговельну школу з українською мовою навчання. Власне до 1944 р. він був її директором. Одночасно очолював та викладав ще у двох школах: званево-купецькій та званево-промисловій (столярській) [19, с. 167, 313-314, 318-319, 337-338]. Призначений (17.07.1944) інспектором фахового шкільництва Відділу науки і навчання губернії Галичина. Входив до проводу Центрального товариства "Сільський господар". У зв'язку з наближенням фронту примусово евакуйований в м. Хирів (нині Старосамбірський р-н Львівської обл.), де викладав ентомологію в сільськогосподарській школі.

У серпні 1944 р., прямуючи на Захід, через Берлін Л. Бачинський добрався до Гайденау (Північна Німеччина). Ця місцевість після закінчення війни увійшла в британську зону окупації Німеччини. Тут він організував українську гуманітарну гімназію, директором якої був до 1947 р. У серпні 1947 р. Л. Бачинського призначено інспектором українських середніх шкіл британської зони окупації Німеччини, пізніше він став членом кураторії Українського шкільництва та керівником відділу культури й освіти (з 1949 р.).

У травні 1950 р. Л. Бачинський виїхав до США і поселився у м. Варрентон (штат Вірджінія), а 1951 р. переїхав у Клівленд (штат Огайо). Саме в період проживання у Клівленді (28 років) активізувалася його наукова та громадська діяльність: видавав книги, публікувався в пресі, займався редагуванням, складанням бібліографічних покажчиків тощо. І найголовніше, за його ініціативи і участі у 1952 р. створено перші на американському континенті Пластовий музей та Український музей-архів (УМА). Цими інституціями Л. Бачинський беззмінно керував протягом 25 років. У 1958 р. на допомогу музеям, науковим інституціям та іншим культурним установам була створена Українська американська фундація. У 1967 р. Л. Бачинський обраний її головою [9, с. 7-9, 26]. У 1966 р. в діаспорі засновано громадське об'єднання під назвою "Ярославщина та окраїни Засяння" (ЯРОКЗА). До його керівних органів увійшов і Л. Бачинський [19, с. 747-750]. У березні 1977 р. Л. Бачинський відмовився від головування в УМА та Пластовому музеї. 16 червня того ж року його було обрано почесним головою цих інституцій. Прогресуюча у Л. Бачинського хвороба ревматизму змусила подружжя залишити Клівленд та у вересні 1978 р. переїхати в більш сприятливий у кліматичному плані Денвер (штат Колорадо). 13 квітня 1986 р. на загальних зборах УМА та Пластового музею у Клівленді з нагоди 90-річчя Л. Бачинського, враховуючи його заслуги як засновника цих інституцій та жертводавця-фундатора, було прийнято рішення присвоїти цим закладам його ім'я.

Л. Бачинський – член Української вільної академії наук у Нью-Йорку (з 1952 р.) [3, с. 179-183], член-кореспондент філологічної секції НТШ Америки, почесний член багатьох громадських організацій. Проводив активну роботу в товаристві "Сільський господар", у комбатантських організаціях. Його приватна збірка Шевченкіани мала понад 400 книжок та публікацій. За самовіддану працю у різні періоди життя Л. Бачинський був нагороджений: як учасник визвольних змагань – Воснним хрестом і Хрестом Симона Петлюри; за працю у "Пласті" – бронзовою, срібною та золотою медалями, а також хрестом "За значне діло"; орденами: "Пластова сокира", "Вічний Вогонь" (у сріблі), орденом св. Юрія (в сріблі двічі та золоті).

Помер Л. Бачинський 25 червня 1989 р. на 94-му році життя у Денвері, похований з великими почестями на українському православному цвинтарі св. Андрія у Сант Баунд Бруку (США).

Постать Л. Бачинського в історії української науки й культури є багатогранною. Він завжди мріяв займатися науковою роботою, тому його співпраця з НТШ була цілком закономірною. Перше серйозне наукове дослідження – публікація статті “Отруйні і дифузовські залози у “*Apis mellifera*”” в ювілейному “Збірнику Математично-природописно-лікарської секції НТШ” [1, с. 149-152]. Впродовж багатьох років він був членом фізіографічної комісії товариства [14; 15]. 8 травня 1935 р. на засіданні Виділу товариства у Львові Л. Бачинський разом з М. Деркач обраний членом НТШ [16, с. 11-12, 123]. Опинившись в еміграції, продовжував своє членство в Математично-природописно-лікарській секції НТШ Америки. У березні 1956 р. в Клівленді засновано осередок НТШ Америки з окремою Бібліографічною комісією товариства. Л. Бачинський увійшов до складу Виділу як заступник голови осередку. У часі відзначення (1963 р.) 90-річчя НТШ на Американському континенті виступав на святочній конференції з доповіддю “Видавнича діяльність НТШ” [17, с. 19, 34]. Спільно з іншими організаціями у березні 1966 р. НТШ Америки організувало зустріч з професором Л. Бачинським з нагоди його 70-ліття [18, с. 78]. Л. Бачинський – член редколегії ювілейного збірника з нагоди 80-річчя Володимира Радзикевича (1966 р.). Сюди ж увійшла його розвідка “Бібліографія друкованих праць Володимира Радзикевича. 1909–1965 рр.” (Клівленд, 1966). На сходинах Учительської громади від імені осередку виголосив спомин з нагоди пошанування вченого. Шості Загальні збори осередку відбулися 9 вересня 1967 р. Обрано нову управу, до якої ввійшов і Л. Бачинський як господар. У квітні 1969 р. він виголосив доповідь “Наукова діяльність д-ра Олександра Тисовського” [18, с. 79]. У серії Бібліологічної комісії НТШ Америки Л. Бачинський видав “Матеріали до української бібліографії. Т. VIII: Бібліографія творів Тараса Шевченка виданих у Канаді” (Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1978). У жовтні 1985 р. за рекомендацією Головної (Світової) ради НТШ його обрано дійсним членом НТШ Америки [6]. Наступного року у серії “НТШ. Український архів. Т. XLII” світ побачило велике за обсягом видання “Ярославщина і Засяння 1031–1947: історично-мемуарний збірник” (Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986), яке підготувала Комісія регіональних дослідів і публікацій при НТШ Америки в Нью-Йорку. Л. Бачинський – упорядник видання й автор статей.

Науковий доробок Л. Бачинського за період 1918–1977 рр. складає понад 800 позицій [3, с. 180, 232-247; 4; 13]. У його творчості домінували чотири теми: природознавство, сільське господарство, шкільництво та пластовий рух.

Як журналіст, багато писав і публікувався на сторінках природничих, культурно-освітніх, господарських, пластових та дитячих часописів [2]. Писав рецензії на українські і німецькі підручники для народних фахових шкіл; підготував низку пластових підручників (“Порадник пластуна”, “Правила доброго поведення”, “Вовчєнята і лисички”, “Основи Пласту” “Готовсь”, “Пластовий співаник” та ін. Видавав “Пластові календарі” на 1925–1929 роки (Ужгород). Більшість із згаданих книжок вийшли у пластовому видавництві “Ватра”, яке наприкінці 1924 р. організував Л. Бачинський. Протягом п’яти років опубліковано 23 книжки загальним накладом 38100 примірників (812 друк. арк.).

Редакторську діяльність Л. Бачинський розпочав з природничого журналу “З життя природи”, який виходив у Тарнові 1921–1922 рр. і видавала головна рада природничого гуртка української приватної гімназії. У 1923–1930 рр. Л. Бачинський на Закарпатті був членом редакційної ради і редактором часопису пластової молоді “Пластун”. Разом із С. Дмоховським видавав часопис “Подкарпатская Русь” (Ужгород, 1924–1929). У закарпатському часописі “Пчілка” від 1925 р. Л. Бачинський вів “Пластовий куток”. З 1926 р. під час літніх вакацій видавав рукописний часопис “Таборит”, у якому пропагувалася пластова діяльність серед молоді. Видання готувалося з участю Ю. Шерегія та К. Кулаченка [5]. З серпня 1940 і до кінця 1941 рр. Л. Бачинський редагував місячний журнал “Сільський господар” у Ярославі, відповідав за редакцію і вів у ньому окрему “Ярославську сторінку”. За його редакцією виходили книжки для пластунів і шкільної молоді у “Пластовій бібліотеці” (Ужгород, 1926), а також “Оповідання з природи” (Ужгород, 1926, 144 с.), “Звіт діяльності Головної пластової управи Подкарпатської Русі” (Ужгород, 1926), “Програма для 1-4 кл. українських народних шкіл британської зони” (Бльомберг, 1947, 83 с.), “Програма для 1-8 кл. українських гімназій британської зони” (Бльомберг, 1947), “Завдання і основи праці з нашими наймолодшими” (Бльомберг, 1949) та багато інших. При УМА діяв видавничий

відділ, і Л. Бачинський з 1952 р. був видавцем, редактором і референтом у ньому. У 1971–1976 рр. він – член редколегії і активний дописувач "Пластового шляху" (Торонто).

Заняття журналістикою та ведення часописів згодом переросло у сферу дослідження української преси (таборової та еміграційної), яку поєднував з бібліографічною роботою: "Українська таборна преса" (Станіслав, 1921), "Українська преса в Клівленді" (1957) та ін. У Клівленді його заходами видавався "Бібліографічний покажчик української преси поза межами України...". Вийшло з друку п'ять таких покажчиків: за 1966, 1967, 1968/1969, 1970/1971 та 1972/1974 рр. Крім цього, ініціював "Видання творів Т. Шевченка в США: бібліографічні матеріали" (Лондон, 1962), "Покажчик видань Шевченкових творів та праць різних авторів про життя та творчість Т. Шевченка" (1964), "Нотні видання поезій Т. Шевченка, друковані у США і Канаді (бібліографічні матеріали)" (1964), та ін. Він – автор списків праць І. Франка, О. Тисовського, С. Левицького, П. Богацького та ін.

Л. Бачинський не був байдужим до художнього слова і залишив цікаві, з любов'ю написані оповідання ("Сестра жалібниця", "Гурзуф", "Перший поцілунок", "Пасічник", "Сарна", "Рябко", "Дивовижний півень", "Кривавий бій лелек", "Дика Кітка з Криму", "Подарунок з Конго" та ін.).

Щенапочатку своєї педагогічної діяльності Л. Бачинський збирав з дитми експонати до майбутніх музеїв [3, с. 137], які згодом і організував: у 1923 р. – у Прикарпатській Україні, у 1930–1939 рр. у Перемишлі – "Стривігор", у 1940–1944 рр. у Ярославі – музей ім. Ярослава Мудрого, у березні 1948 р. – Український музей-архів у м. Бльомбергу при Українському центральному допомоговому комітеті (УЦДК). А вже у Клівленді його музейна діяльність набрала нових форм [6; 12]. Він – автор таких видань Українського музею-архіву в Клівленді: "Українські друковані видання в Клівленді" (1958), "Пластова бібліографія: Пластові видання в Карпатській Україні й Чехії" (1959), "Каталог творів та малюнків Тараса Шевченка. Виставка у Клівленді у 100-ліття смерті Кобзаря, 1861–1961" (1961), "Шевченкіана в США і Канаді в роках 1960 і 1962" (1962), "Корисна праця д-ра А. Жуковського" (1965), "Політична, культурна та громадська діяльність Каленика Лисюка (1887–1967)" (1967; співавтор) та ін.

Усе, чим займався Л. Бачинський, брало свій початок із його відданості українському "Пласту", організатором і командантом якого був протягом 70 років свого життя [8]. Саме звідси черпав сили й насагу до реалізації своїх різнобічних талантів, якими не переставав дивувати молодших послідовників. Ідеї "Пласту" ввібрали в себе його основні життєві принципи: любов до Батьківщини, пропагування її історії й традицій, виховання молодого покоління в патріотичному дусі.

Архіви Л. Бачинського зберігаються в Українському музеї-архіві та Пластовому музеї у Клівленді (США), у рукописному відділі наукової бібліотеки Карлтонського університету в Оттаві (Канада) та у членів його родини, зокрема племінника Михайла Бачинського.

Джерела та література:

1. Бачинський Л. Отруйні і дифуровські залози у "Apis mellifika" / Леонід Бачинський // ЗМПЛС НТШ. – Львів, 1925. – Т. XXIII–XXIV. – С. 149–152.
2. Бачинський М. Бачинський Леонід Васильович / Михайло Бачинський // Українська журналістика в іменах: матеріали до енциклопедичного словника. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 20–23; Львів, 2005. – Вип. 12. – С. 523–532.
3. Бачинський М. "Сіріють у сумерках півночі шатра ..." (До силуети Леоніда Бачинського (1896–1989)) / Михайло Бачинський. – Львів, 2009. – 268 с.
4. Бібліографія Л.В. Бачинського 1917–61. – Клівленд, 1961.
5. Вішка О. Преса української еміграції в Польщі (1920–1939 рр.) / О. Вішка. – Львів, 2002. – С. 13–15, 177, 179, 188, 198, 210, 217, 229, 245, 246, 257, 268, 289.
6. Літопис У.М.А. у Клівленді, в Огайо. – Клівленд, 1986. – Ч. 3 (Березень). – 4 с.
7. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції 1919–1939: матеріали, зібрані С. Наріжним, до частини другої / С. Наріжний. – К., 1999. – 272 с.
8. Пластовий альманах з нагоди п'ятдесятиріччя українського Пласту на Закарпатті, 1921–1971 / [зложив Степан Пап-Пугач]. – Рим, 1976. – С. 17, 20, 22, 25, 29, 31, 43–45, 47–50, 82, 88–90, 100–103, 114, 125, 127, 139–141.
9. Політична, культурна та громадська діяльність Каленика Лисюка (1887–1967) / [упоряд. Л. Бачинський]. – Клівленд, 1967. – 46 с.
10. Семчишин М. Бачинський Леонід / М. Семчишин // Енциклопедія української діаспори. – Нью-Йорк; Чикаго: НТШ в Америці, 2009. – Т. 1: Сполучені Штати Америки. – Кн. 1: А-К / [гол. ред. Василь Маркусь, співред. Дарія Маркусь]. – С. 47.

11. Стасенко В. Бачинський Леонід Васильович / В. Стасенко // Енциклопедія сучасної України. – К., 2003. – Т. 2: Б-Біо. – С. 335–336.
12. Тридцять п'ять років існування українського Музею-Архіву імені Леоніда Бачинського у Клівленді в Огайо, 1952–1987 // Літопис УМА у Клівленді в Огайо. – Клівленд, 1987. – Ч. 4.
13. Храплива-Щур Л. Леонід Бачинський, якого ми знали / Л. Храплива-Щур // Свобода. – 1989. – Ч. 148. – 8 серп. – С. 3–4.
14. Хроніка НТШ у Львові за роки 1921–1922. – Львів, 1922. – Ч. 65-66. – Вип. I-II. – С. 49.
15. Хроніка НТШ у Львові за роки 1923–1925. – Львів, 1926. – Ч. 67-68. – С. 68; Хроніка НТШ у Львові за роки 1926–1930. – Львів, 1930. – Ч. 69-70. – С. 84.
16. Хроніка наукового товариства ім. Шевченка у Львові за час від 1.1.1935 – 25.XII.1937. – Львів, 1937. – Ч. 73. – С. 11–12, 123.
17. Хроніка НТШ за 1963 р. – Торонто; Нью-Йорк; Сідней; Париж, 1963. – Ч. 79. – С. 19, 34.
18. Хроніка наукового товариства імені Шевченка. Роки 1966–1993. – Львів; Нью-Йорк; Торонто; Париж; Сідней, 1996. – Ч. 81. – С. 78-79.
19. Ярославщина і Засяння 1031–1947: історично-мемуарний збірник / [ред.-упоряд. М. Семчишин]. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1986. – С. 167, 313, 318–319, 337–338, 747–750 та ін.